

Mühimme Defteri 90, Hazırlayanlar: Nezihi Aykut, İdris Bostan, Feridun Emecen, Yusuf Halaçoğlu, Mehmet İpşirli, İsmet Miroğlu, Abdülkadir Özcan, İlhan Şahin. Redaksiyon ve Sadeleştirme: Mertol Tulum. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınlarından, İstanbul 1993, 440 sayfa.

Osmanlı merkez teşkilâtının en önemli kuruluşu olan Dîvân veya Dîvân-ı Hümâyûn, siyasi, askerî ve malî işler hakkında karar verebilen, her türlü dava ve şikâyetlerle meşgul olan devletin en üst dâiresidir. Bu teşkilât Selçuklularda ve Anadolu beyliklerinde de bulunuyordu. Dîvânın gündeminde bulunan idarî ve örfî işleri sadrîazam, arazi işlerini nişancı, şer'î ve hukukî işleri kazaskerler ve malî işleri defterdar görürdü. Dîvân-ı Hümâyûn Fatih Sultan Mehmed zamanında en mükemmel şekline kavuşmuştu. XVI. yüzyılda ihtiyaçlar üzerine bazı değişiklikler yapılarak klasik bir yapı kazanmıştı. Dîvân-ı Hümâyûn XVII. yüzyıldan itibaren devlet teşkilâtındaki önemini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Bilhassa Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinde Dîvân toplantıları ulûfe tevziatı günleriyle elçi kabullerinde yapılmaya başlanmıştır. Bu da Köprülü'nün Dîvânda görülmesi gereken her türlü meseleyi bizzat inhisarına almış olmasından ileri geliyordu. Bu tarih Dîvân-ı Hümâyûnün önemsiz hale gelmesinin başlangıcı olmuştur.

Bundan sonra devlet işleri sadrîazam konağında görülmeye başlanmıştır. Dîvân-ı Hümâyûn tabiri de Yeniçeri Ocağının ilgasından sonra artık kullanılmamıştır. Onun yerine Meclis-i Vükelâ veya Meclis-i Has tabirleri Tanzimat'a kadar kullanılmıştır.

Dîvân-ı Hümâyûn toplantılarında alınan kararların kaydedildiği defterlere *Mühimme Defteri* denilmektedir. Bu defterlere, alınan kararların son şekli tarih sırasına göre kaydedilir. Kararlar Dîvân kâtipleri eliyle zaptedildikten sonra reisülküttap tarafından gözden geçirilir. Sonra eldeki hüküm veya fermana tuğra çekilerek ilgili yere gönderilir.

Hükümler âit olduğu ayın tarihinden sonra peşpeşe kaydedilmiş olurdu. Hükümün üst tarafında, götürmekle görevli şahsın adı ile teslim tarihi ve "yazıldı" ibaresi bulunurdu. Hükümlerde bir hitap cümlesi, emrin gönderildiği şahsın adı veya makamın adı yazılır "hüküm ki" ibaresiyle bitirilirdi. Bundan sonra konuya girilir, özetlenir ve "buyurdum ki" cümlesinin ardından Dîvânda alınan karar bildirilirdi. Her hükümün başında, o hükümün geçerlilik kazandığını gösteren "buyruldu" kaydı bulunmaktadır. Sahifelerde mümkün mertebe boş yer bırakılmamasına dikkat edilirdi.

Mühimme Defterlerinin, Osmanlı Devleti'nin gerek siyasi, askerî, malî, iktisadî ve ticarî, gerekse diplomatik (belge ilmi) tarihi bakımından büyük bir önem taşımaya rağmen, şimdiye kadar bir bütün olarak ele alınıp yayınlandığı ve araştırmaların istifadesine sunulduğu söylenemez. Böyle olmakla beraber, muayyen konulardaki mühimme kayıtlarını bir araya getiren bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu meyanda Ahmet Refik Alınay'ın yaptığı çalışmalar (meselâ bk. *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı* 961-1000, İstanbul 1933; *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı 1100-1200*, İstanbul 1930; *Hicrî Onuncu Asırda İstanbul Hayatı 1200-1255*, İstanbul 1932; *Anadolu'da Türk Aşiretleri 966-1200*, İstanbul 1930) ile Uriel Heyd (*Ottoman Documents on Palestine 1552-1615*, Oxford 1960)'in çalışmasını zikredebiliriz. Muayyen konulardaki mühimme kayıtlarını bir araya getiren bu gibi çalışmalar yanında, bir *Mühimme Defterinin* tamamını içine alarak yapılan ilk yayın ise, burada tanıtımını yaptığımız defterdir. Bu defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde *Mühimme Defterleri Tasnifi* içinde 90 nu-

mara ile kayıtlıdır. Defter Hicri 1 Muharrem 1056- evâhir-i Zilhicce 1056 (17 Şubat 1646 - 29 Ocak - 7 Şubat 1647) yılına âittir. Defter, geçiş dönemine yakın olmakla beraber daha ziyade klasik tarzda tutulmuştur. *Mühimme Defterinin* aslı 154 sahife olup 504 adet hükmü ihtiva etmektedir.

Elimizdeki *Mühimme Defteri* muhteviyat itibariyle çok zengindir. İctimai ve iktisadi meseleleri defterde tespit etmek mümkündür. Bu cümleden olarak çeşitli eyaletlerden gelen şikâyetler, davalar ile mezraa, miras, timar ihtilâfları, eşkıyalık hadiseleri, azınlıklar, zımmî hukukuna dâir kayıtlar defterde yer almaktadır. Eyalet ve sancak tevcihleri (meselâ Anadolu, Kıbrıs, Bağdad), şehirler (Ankara, Adana, Bolu, Trabzon, Üsküb, Varna, Yanya, Yenişehir- Fenar v.b.) hakkında bilgileri bu defterde bulabiliriz. Öte yandan çeşitli mansıblar (subaşılık, voyvodalık v.b.), vergi neveleri için de bu defter kaynaktır. Yabancı tüccarlar ile bunlar arasındaki anlaşmazlıkları bu defterde bulabiliriz. Bu hususta itina ile hazırlanmış olan teferruatı indeks araştırmacılar için çok yararlıdır. Hükümler XVII. yüzyıl ortalarının yazışma dilini de aksettirmektedir.

Metin neşri yapılırken her hükmün klişesinin fotoğrafı konulmuş ve altına yeni harflere çevrilmiş hali ile sadeleştirilmiş şekli verilmiştir. Osmanlı tarihi üzerinde çalışanlar için bir çok bakımdan önemli bir kaynak olan bu *Mühimme Defterinin* yayınlanması büyük isabet vardır. Üstelik böyle bir yayının ilk defa yapılmış olması da kayda değer bir başarıdır. Bu örnek çalışmayı yayına hazırlayan sahasında uzman öğretim üleriyle yayını yapan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yetkililerini tebrik ediyoruz.

PROF. DR. MÜCTEBA İLGÜREL